

Michał Wojciechowski

Stoickie definicje cnót według Arejosa Didymosa

Forum Teologiczne 4, 177-184

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TEKSTY

FORUM TEOLOGICZNE IV, 2003
PL ISSN 1641-1196

MICHAŁ WOJCIECHOWSKI
Wydział Teologii UWM
w Olsztynie

STOICKIE DEFINICJE CNÓT WEDŁUG AREJOSA DIDYMOSA

Wprowadzenie

Arejos Didymos, zwany dawniej po polsku Areuszem, był filozofem aleksandryjskim z I w. przed Chr. Znany jest zwłaszcza jako nauczyciel i przyjaciel Oktawiana Augusta. Mamy na jego temat kilkanaście wzmianek w źródłach starożytnych (najobszerniej Plutarch, *Antoniusz* 80-81), był więc postacią znaną. Do tego dochodzi kilka przypisanych mu przez źródła starożytne cytatów. Na pierwszy rzut oka – niewiele.

Jeden z tych cytatów pochodzi z antologii Stobajosa (4,28; wydanie Wachsmutha 918-15-919,6), która wyprowadza go z dzieła *Epitome*. Otóż ten sam cytat pojawia się również w punkcie 2,7,17 Stobajosa (129,19-130,12), w ramach obszernego i dość jednolitego omówienia doktryn etycznych. Na tej podstawie A. Meineke (1859) a potem H. Diels (1879) i dalsi badacze uznali, że cały rozdział 2,7 Stobajosa, liczący 26 punktów, reprodukuje tekst doksografii dawniejszej pióra owego Didymosa; opinia ta jest szeroko przyjęta przez badaczy.

Ze względu na okoliczność, że antologia Stobajosa była skracana i przerabiana przez kopistów, w rozdziale tym nie mamy do czynienia z kompletnym pierwotnym tekstem Arejosa, lecz z pewnym skrótem. Niemniej jednak stanowi on cenne źródło do poznania filozofii epoki hellenistycznej. Często jest też cytowane, choć z reguły pod imieniem Stobajosa lub za pośrednictwem zbioru *Stoicorum Veterum Fragmenta*. Zachowana partia *Epitome* obejmuje wprowadzenie w ogólne zasady etyki, podręcznikowe streszczenie etyki stoickiej i analogiczne podsumowanie etyki perypatetyckiej. Nie zawiera nowych propozycji z zakresu filozofii, natomiast dobrze ilustruje stan filozofii potocznej swojej epoki i jej znajomość u ludzi wykształconych. Sam Arejos był najpierw

historykiem filozofii, doksografem; zestawiając różne poglądy szukał podręcznikowej syntezy. Poniżej zamieszczam opatrzony notami przekład partii dotyczącej stoickiego pojmowania cnót. Aretologia antyczna była bowiem wpływowa, oddziaływała w szczególności na etykę biblijną i chrześcijańską, gdzie stała się jednym z kluczy do porządkowania i wykładania etyki (etyka postaw – obok etyki naśladowania Boga i Chrystusa, etyki przestrzegania nakazów i zakazów oraz etyki wartości). Znajomość definicji cnót z I w. przed Chr. pozwala w szczególności lepiej zrozumieć wzmianki o nich w literaturze judeo-hellenistycznej (np. Mdr 8,7) i w Nowym Testamencie.

Prezentowany fragment stanowi część pełnego przekładu spuścizny Arejosa, przygotowywanego do wydania książkowego.

Bibliografia

Tekst grecki zachowanych części dzieła Arejosa został odkryty, wyodrębniony i ustalony przez A. Meineke (najpierw *Zu Stobaeus*, Sokrates 13(1859), 563-5; por. niżej), co potwierdził H. Diels (*Doxographi graeci*, Berlin 1879, ss. 69–88, 445–472). Zawarty jest on w wydaniach antologii Stobajosa, gdzie doksografia etyczna Arejosa zajmuje rozdział 2,7 (A. Meineke, *Ioannis Stobaei Eclogarum physicarum et ethicarum libri duo*, t. 2, Leipzig 1860; C. Wachsmuth, *Ioannis Stobaei Anthologii libri duo priores*, Berlin 1894, reprint 1974: t. 2, 37–152 – wydaniu temu zarzucono zbyt wiele emendacji i nie należy go uważać za definitywne; oprócz numeracji paragrafów używam numerów stron z tego tomu). W *Stoicorum Veterum Fragmenta* znalazło się 140 urywków (I. ab Arnim, t. 1–3, Leipzig 1903-1905; t. 4, indeks, 1924).

Obecnego tłumaczenia dokonano na podstawie ulepszonej wersji A. J. Pomeroy (Arius Didymus, *Epitome of Stoic Ethics*, Texts and Translations 44, Atlanta 1999: sekcja B, 2,7,5-12 z przekładem angielskim i słownikiem-konkordancją; por. częściowy przekład włoski C. Natali: Arius Didymo, Diogene Laertio, *Etica stoica*, Roma 1999; fragmenty angielskie: A. Long i D. Sedley, *The Hellenistic Philosophers*, t. 1–2, Cambridge 1987 i W.W. Fortenbaugh [red.], poniżej; niemieckie: P. Moraux, poniżej).

Najważniejsze w ubiegłym wieku prace na temat Arejosa to:

H. von Arnim, *Arius Didymus' Abriss der peripatetischen Ethik*, Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-Hist. Klasse 204, Wien/Leipzig 1926.

M. Giusta, *I dossografi di etica*, Università di Torino, Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia 15/3-4, Torino 1964–67.

M. Giusta, *Ario Didymo e la diatesis dell'etica di Eudoro di Alessandria*, Atti della Academia delle Scienze di Torino. Classe di scienze morale, storiche e filologiche 120, Torino 1986, ss. 97–132.

P. Moraux, *Aristotelismus bei den Griechen von Andronikos bis Alexander von Aphrodisias*, t. 1, Berlin 1973, ss. 259–443.

W.W. Fortenbaugh (red.), *On Stoic and Peripatetic Ethics: The Work of Arius Didymus*, Rutgers University Studies in Classical Humanities 1, New Brunswick N.J. 1983 (pr. zb.: W.W. Fortenbaugh, H. Görgemanns, D.E. Hahm, P.M. Huby, C.H. Kahn, G.B. Kerferd, I.G. Kidd, A.A. Long, M.E. Reesor, R.W. Sharples i inni).

D.E. Hahm, *The Ethical Doxography of Arius Didymus*, Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt 36/4, Berlin 1990, ss. 2935–3055.

T. Göransson, *Albinus, Alcinous, Arius Didymus*, Göteborg 1995.

Ch. Heil, *Arius Didymus and Luke-Acts*, *Novum Testamentum* 42(2000)4, ss. 358–393.

Wykład Arejosa o cnotach (Stobajos 2,5-5b8)

5. Poglądy Zenona i pozostałych stoików na temat etycznej części filozofii.¹

Odnosnie ich etyk poczynię teraz zestawienie głównych punktów, przypominając kluczowe doktryny. Zaczynam stąd:

5a. Istnieją te rzeczy, powiada Zenon, które mają udział w substancji,² spośród bytów jedne są dobre, inne złe, a jeszcze inne obojętne.³ Dobre są takie: rozumność, umiarkowanie, sprawiedliwość, męstwo⁴ i wszystko, co jest cnotą lub ma udział⁵ w cnocie. Złe są zaś takie: bezrozumność, nieumiarkowanie, niesprawiedliwość, tchórzostwo⁶ i wszystko, co jest wadą lub ma udział w wadzie. Obojętne są zaś takie: życie, śmierć; sława, zapo-

¹ Stoicy dzielili filozofię na logikę, fizykę i etykę. Por. p. 2,7,2.

² Gr. ουσια. Wedle stoików istnieją tylko rzeczy materialne, cnoty i wady istnieć więc mogą jako impulsy fizyczne; por. Seneka, *List* 117,2.

³ Gr. αδιαφορα. Popularna stoicka idea rzeczy moralnie obojętnych; w SVF termin ten występuje 60 razy (por. indeks w t. 4, s. 5); wcześniej dotyczył po grecku rzeczy nie różniących się od siebie.

⁴ Gr. φρονησις, σωφροσυνη, δικαιοσυνη, ανδρεια. Wyliczone tu klasyczne i często wspomniane cztery cnoty kardynalne występują w rozmaitych kolejnościach, zwykle na czele z φρονησις/prudentia (mądrość praktyczna, rozumność, rozwaga; tradycyjny przekład „roztropność” jest zbyt wąski i tak samo „przezorność”). Por. np. Platon, *Fedon* 69c; *Polityk* 427e; *Rzeczpospolita* 4,427c-432b; *Prawa* 1,161c; Plutarch, *Moralia* 1034c; Ps.-Cyceron, *O retoryce do Hereniusza* 3,2,3; Diogenes Laertios, *Żywoty sławnych filozofów* 7,92. Lista ta jako powszechnie przyjęta trafiła do zhellenizowanego judaizmu, a potem do chrześcijaństwa; por. Filon, *De legum allegoriae* 1,63-67; *De posteritate Caini* 134; także *4 Księga Machabejska* 1,2-6; 1,18; 5,20-21. W Biblii *Księga Mądrości* 8,7.

⁵ Poszczególne akty uczestniczą w cnocie czyli sprawności (αρετη) względnie w wadzie (κακια).

⁶ Gr. αφροσυνη, ακολασια, αδικια, δειλια: odwrotności czterech cnót kardynalnych.

mnienie; ból, przyjemność;⁷ bogactwo, ubóstwo; choroba, zdrowie i temu podobne.⁸

5b. Z rzeczy dobrych jedne są cnotami, inne zaś nie. Zatem rozumność, umiarkowanie, <sprawiedliwość,> męstwo, <wielkoduszność, krzepkość i siła duchowa>⁹ są cnotami; natomiast radość, wesołość, śmiałość, pragnienie¹⁰ i pokrewne nie są cnotami. Z cnót jedne są wiedzą o czymś i umiejętnością,¹¹ inne zaś nie. Rozumność, umiarkowanie, sprawiedliwość i męstwo są wiedzą o czymś i umiejętnością; natomiast wielkoduszność, krzepkość i siła duchowa nie są ani wiedzą o czymś, ani umiejętnością.¹²

Analogicznie z rzeczy złych jedne są wadami, inne zaś nie. Zatem bezrozumność, nieumiarkowanie, niesprawiedliwość i tchórzostwo oraz małoduszność, nieudolność i słabość są wadami; ból zaś, strach i pokrewne nie są wadami. Z wad jedne są brakiem wiedzy o czymś i nieumiejnością, inne zaś nie. Bezrozumność, nieumiarkowanie, niesprawiedliwość i tchórzostwo są brakiem wiedzy o czymś i nieumiejnością; natomiast małoduszność i nieudolność nie są ani brakiem wiedzy, ani nieumiejnością.

5b1.¹³ Rozumność jest wiedzą o tym, co należy czynić i czego nie należy, oraz o rzeczach spoza tych rodzajów,¹⁴ albo też wiedzą o tym, co dobre i co złe, oraz o rzeczach spoza tych rodzajów, które takimi są dla istoty z natury społecznej¹⁵ (pozostałe cnoty też tak zalecają rozumieć). Umiarkowanie jest więc wiedzą o tym, co należy wybierać i czego unikać oraz o rzeczach spoza tych rodzajów; sprawiedliwość jest wiedzą zdolną przydzielić każdemu wedle wartości;¹⁶ męstwo jest wiedzą¹⁷ o tym, czego należy się lękać bądź nie lękać oraz o rzeczach spoza tych rodzajów.

⁷ Ślad polemiki późniejszych stoików z epikurejczykami. Por. Diogenes Laertios 7,101-103; Cynceron, *O najwyższym dobru i złu* 1,39; 3,57.

⁸ Wylczenie to jak widać nie obejmuje rzeczy z tej racji obojętnych, że są poza ludzkim zasięgiem, lecz takie, które mogą się przyczynić i do złego, i do dobrego; nie da się ich więc a priori ocenić.

⁹ Oznaczone nawiasami trójkątnymi emendacje Wachsmutha i innych w tym paragrafie i następujących wynikają z brzmienia dalszych partii tekstu.

¹⁰ Gr. βουλησις, w klasyfikacji stoickiej pragnienie pozytywne, chęć.

¹¹ Stoicki akcent na praktyczną stronę moralności i empirię.

¹² Z tego wynika, że cnoty to umysłowe stałe postawy, zalety; nie są nimi natomiast dobre właściwości duszy ani jednorazowe reakcje; to samo dotyczy rozumienia wad.

¹³ W rękopisach punkt ten znajduje się po 5g, przeniesienie go tu przez Wachsmutha nie musi być słuszne. Przekład polski p. 5b1-3 znaleźć można także w G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, t. 3, Lublin 1999, 411-413 (M. Podbielski); w dziele tym znajdziemy też parę krótszych cytatów ze Stobajosa 2,7. Ponadto przekłady urywków oparte na SVF można znaleźć w pracach na temat stoicyzmu.

¹⁴ Gr. οὐδετερα, odpowiednik ἀδιαφορα (por. indeks SVF 4,107).

¹⁵ Arystotelesowska definicja człowieka jako zwon politikon, np. *Polityka* 1253a. Por. p. 2,7,13.

¹⁶ P. 7f wyjaśnia, że wartość (αξια) jest tu synonimem tego, co należne (επιβαλλον).

¹⁷ Zredukowanie cnót kardynalnych do postaw umysłu odpowiada greckiemu intelektualizmowi etycznemu, ale nie całkiem koresponduje z możliwymi interpretacjami tej czwórki. Samo *Epitome* wyjaśnia to jeszcze inaczej, w p. 5b2 poniżej cnoty jawią się jako etapy pewnego procesu: rozumność

Bezrozumność zaś jest brakiem wiedzy o tym, co dobre i złe oraz o rzeczach spoza tych rodzajów, względnie brakiem wiedzy o tym, co należy czynić i czego nie należy oraz o rzeczach spoza tych rodzajów; nieumiarkowanie – brakiem wiedzy o tym, co należy wybierać i czego unikać, oraz o rzeczach spoza tych rodzajów; <niesprawiedliwość – ignorancją, która niezdolna jest przydzielić każdemu wedle wartości;> tchórzostwo brakiem wiedzy o tym, czego należy się lękać bądź nie lękać, oraz o rzeczach spoza tych rodzajów. Podobnie definiują inne cnoty i wady, trzymając się tego wzoru. Ogólniej powiadają, że cnota to postawa duszy współbrzmiąca z nią samą w całym życiu.

5b2. Z cnot jedne są pierwsze, a inne pierwszym podporządkowane.¹⁹ Pierwsze są cztery: rozumność, umiarkowanie, męstwo, sprawiedliwość. Rozumność zajmuje się powinnościami,²⁰ umiarkowanie – popędami²¹ człowieka, męstwo – wytrwałym postępowaniem, sprawiedliwość – przydzielaniem tego, co należne. Spośród cnot podporządkowanych tym cnotom jedne rozumności się podporządkowuje, inne umiarkowaniu, inne męstwu, jeszcze inne sprawiedliwości. Rozumności zatem podporządkowuje się słuszność sądu, przezorność, bystrość, roztropność, <zręczność,> obrotność; umiarkowaniu – uporządkowanie, stosowność, skromność i panowanie nad sobą;²² męstwu – wytrwałość, śmiałość, wielkoduszność, siła ducha i pilność; sprawiedliwości – pobożność, przychylność, uspołecznienie, uprzejmość.

Mówią, że słuszność sądu jest wiedzą, co i jak czyniąc czynimy odpowiednio; przezorność – wiedzą, która bilansuje i podsumowuje to, co się dzieje, i to, co dokonane; bystrość – wiedzą natychmiast odkrywającą, co jest właściwe; roztropność – wiedzą o tym, co gorsze i co lepsze; zręczność – wiedzą zdolną za każdym razem do osiągnięcia celu; obrotność – wiedzą odkrywającą wyjście z sytuacji.²³

realizuje się przez właściwy zamysł, umiarkowanie przez powstrzymanie popędów, męstwo przez właściwe akty, sprawiedliwość w odpowiednim celu.

Skądinąd rozumność, φρονησις, jawi się jako cnota umysłu (u Platona: rozumnej części duszy); sprawiedliwość, δικαιοσυνη – cnota woli (u Platona: harmonizuje cnoty); umiarkowanie, σωφροσυνη (panowanie nad sobą, wstrzeźliwość) i męstwo, ανδρεια to cnoty związane z popędowością: jej opanowanie i jej ukierunkowanie (u Platona odpowiednio cnoty pożądlivej i gniewliwej części duszy). W takim rozumieniu obejmują one całego człowieka (rozum, wola, popędy; trzy sfery duszy).

¹⁸ Pobrzmiewa tu zasada, że należy żyć zgodnie ze swoją (rozumną) naturą. W całym życiu stała postawa, cnota, za każdym razem daje stałe konsekwencje (por. Seneka, *List* 31,8).

¹⁹ Por. analogiczna hierarchia w p. 2,7,25.

²⁰ Gr. l.mn. καθηκοντα, kolejny klasyczny termin stoicki, oznaczający właściwe postępowanie (l.poj. καθηκον, obowiązek, łac. *officium*). Jego definicja znajdzie się w p. 2,7,8.

²¹ Gr. l.mn. ορμαι; bliżej w p. 2,7,9 i 11f.

²² Gr. εγκρατεια, wstrzeźliwość.

²³ Te definicje dotycząc pojęć bliskoznacznych są trochę naciągane. W pewnym stopniu sugerowała je etymologia. I tak pierwsza, ευβουλια, jest rozumiana jako dobre zaplanowanie (ευ+λογος), druga, *eulogistia*, jako dobre obliczenie (ευ+λογος w sensie pokrewnym λογίζομαι, liczyć). Etymologiczną metodę definiowania można znaleźć w *Kratylosie* Platona; odnośnie do cnot kardynalnych 411d-413e.

Uporządkowanie jest wiedzą o tym, kiedy należy działać i co ma być po czym, i w ogóle o porządku działań; stosowność – <wiedzą> o właściwych i niewłaściwych poruszeniach; skromność – wiedzą pozwalającą się ustrzec słusznej nagany;²⁴ panowanie nad sobą – wiedzą o tym, jak nie wykraczać poza to, co okazuje się słuszną racją.²⁵

Wytrwałość jest wiedzą, jak obstawać przy słusznych osądach; śmiałość – wiedzą, dzięki której wiemy, że niczego straszego nie napotkamy; wielkoduszość – wiedzą²⁶ wynoszącą ponad to, co z natury się zdarza wzniesłego bądź nędznego;²⁷ siła ducha – wiedzą duszy okazującej się niepokonaną; pilność wiedzą pozwalającą wykonać to, co zamierza, nie bacząc na trud.

Pobożność jest wiedzą o służeniu bogom; przychylność – wiedzą usposabiającą do dobrego; uspołecznienie – wiedzą o równości we wspólnocie; uprzejmość – wiedzą o przestawianiu nienagannie z bliźnimi.²⁸

5b3. Celem wszystkich tych cnót jest życie idące za naturą;²⁹ każda z nich przez swe własności sprawia, że człowiek to osiąga. Ma on bowiem z natury wstępną dążność do szukania powinności, do zrównoważenia swych popędów, do wytrwałego postępowania i do uczyniania. A każda w harmonii i zgodnie ze swoimi cechami działając, uzdalnia człowieka do życia zgodnie z naturą.

5b4. Powiadają, że wymienione tu cnoty określają kompletnie sposób życia i tworzą zestaw wzorców;³⁰ oprócz tych występują inne cnoty, nie będące już umiejętnościami, ale pewnymi możliwościami, nabytymi przez ćwiczenia,³¹ takimi jak zdrowie duszy, jej spoistość i siła oraz piękno. Jak bowiem zdrowie ciała polega na dobrym połączeniu w cieple ciepłoty, zimna, suchości i wilgotności, tak i zdrowie duszy polega na dobrym połączeniu przekonani w duszy.³²

²⁴ Ta definicja uwypukla obecność w całym tym wyczerpaniu różnicę między etyką stoicką a naszymi odczuciami. Definicje stoickie akcentują zewnętrzne cechy cnót, zgodnie z materialistycznym nastawieniem tej filozofii.

²⁵ Gr. *ορθος λογος*, poprawne rozumowanie, prawy rozum (łac. *recta ratio*), kolejny stały termin stoicki (SVF 4,93).

²⁶ Według p. 5b wielkoduszość wiedzą nie była (tam impuls naturalny, tu zaś postawa nabyta?).

²⁷ Por. Diogenes Laertios 7,93. Inny możliwy przekład zastępuje rzeczy osobami: „ponad to, co z natury przydarza się szlachetnym i nędznym”; gr. przeciwieństwo *σπουδαιος – φαιλος*.

²⁸ Sprawiedliwość jest więc interpretowana jako cnota społeczna.

²⁹ Cel życia wedle stoików, por. p. 5b5 i 6a (z formułą *ζητουμενος τη φυσει*; częścię mającą postać „według/stosownie do natury”, *κατα φυσικον*). Hasło życia zgodnie z naturą dotąd jest znane. Cel ten w zasadzie różni się od wskazywanego w filozofii celu życia, szczęścia, *eudaimonia*. Starano się je uzgodnić, zob. p. 6de. Dla stoików naturą człowieka jest rozumność, rozum zaś zmierza do cnoty (zaraz poniżej wskazano na zakorzenie cnót kardynalnych w naturze ludzkiej). Cnota z kolei daje szczęście, a właściwie już nim jest. *Φυσις, λογος* i *αρετη* to właściwie jedna rzeczywistość.

³⁰ Gr. *θεωρηματα*, reguły myślenia i postępowania.

³¹ Takie poszerzenie liczby cnót na wszelkie sprawności było przedmiotem krytyki (Plutarch, *Moralia* 441a).

³² Ta analogia między ciałem a duszą opiera się na stoickim przekonaniu o materialności duszy; por. Ciceron, *Rozmowy tuskulańskie* 4,30.

I podobnie jak siła ciała polega na odpowiednim napięciu ścięgien, tak i siła duszy polega na odpowiednim napięciu przy osądzaniu i działaniu, względnie ich braku. Jak też piękno ciała polega na wzajemnej symetrii obecnych w nim członków, tak i piękno duszy polega na symetrii myślenia i jego części względem jej całości i między sobą.

5b5. Wszystkie cnoty, które są wiedzą i umiejętnością, wspólne mają wzorce i ten sam cel, jak to stwierdzono, dlatego też są niemożliwe do rozdzielenia. Mający jedną ma wszystkie, a działający zgodnie z jedną, zgodnie ze wszystkimi działa.³³ Różnią się zaś między sobą głównymi cechami. Cechą roztropności jest przede wszystkim oglądanie i czynienie tego, co ma być zrobione, w drugim zaś rzędzie oglądanie i przydzielanie tego, co trzeba, <wybieranie tego, co trzeba, i znoszenie tego, co trzeba>, ze względu na czynienie bez zarzutu tego, co ma być zrobione. Swoistą dziedziną umiarkowania jest przede wszystkim dostarczanie zrównoważonych dążeń i badanie ich, w drugim zaś rzędzie także te rzeczy, które podlegają innym cnotom, gwoili postępowania bez zarzutu pod względem popędów. Tak samo męstwo jest przede wszystkim znośzeniem wszystkiego, co trzeba, w drugim zaś rzędzie dotyczy tych rzeczy, które podlegają innym cnotom; a sprawiedliwość przede wszystkim wejrzeniem na to, co się każdemu należy, w drugim zaś rzędzie... i tak dalej. Wszystkie bowiem cnoty zważają na to, co wszystkich dotyczy i co jest innym podporządkowane.

Podobnie mówił bowiem Panajtios, że z tym, co dzieje się z cnotami, jest tak, jak gdyby dla wielu łuczników jedną tarczę ustawiono, i miała ona na sobie znaki różniące się barwami. Każdy by mierzył, żeby trafić w tarczę, jeden akurat w biały znak, jeśli trafi, drugi także w czarny, jeszcze inny także w jakiś inny barwny znak. Jak bowiem ci za nadrzędny cel mają trafienie do tarczy, a każdy akurat inny sposób przedkłada dla jego osiągnięcia, tymże samym sposobem wszystkie cnoty realizują cel w postaci uszczęśliwienia, polegający na życiu zgodnie z naturą, co jednak każdy osiąga inaczej.

5b6. Diogenes³⁴ zaś powiada, że dwojako się rozumie rzeczy same z siebie warte wybrania: te całkowicie warte wybrania, jak te uporządkowane w powyższym podziale, oraz takie, które mają w sobie przyczynę bycia wartym wybrania, jaka istnieje w każdej rzeczy dobrej.

5b7. Cnoty, powiadają, są liczne i nierozdzielalne od siebie,³⁵ a są tym samym pod względem substancji, co kierująca część duszy. Stosownie do tego i wszystkie cnoty są ciałem i tak się o nich mówi,³⁶ gdyż umysł i dusza są

³³ Rozwinięcie tej tezy: Diogenes Laertios 7,125.

³⁴ Diogenes z Seleucji (238–150 p.n.e.), uczeń Chryzypa i następcą Zenona. Tenże w p. 2,7,6a i 7f.

³⁵ Por. początek p. 5b5.

³⁶ Koncepcja ta już w starożytności uchodziła za osobliwą (por. Seneka, *List* 113); także Arejos w tym miejscu zdaje się dystansować od stoickiego dogmatu, choć wskazuje, że wynika on z przekonania o materialnym charakterze duszy, rozumianej jako ciepły dech.

ciałem; uważają bowiem za duszę przyrodzonego nam ducha, który jest rozgrzany.

Chcą też uznać duszę w nas za istotę żywą, życie bowiem jest zarazem postrzeganiem; najbardziej zaś jej część kierującą, która zowie się umysłem. Dlatego też każda cnota jest istotą żywą, skoro jest sama pod względem substancji umysłem. Na tej zasadzie bowiem mówią, że rozumność rozumuje, odpowiada bowiem im mówienie w ten sposób.

5b8. Między cnotą a wadą nie ma nic pośredniego. Wszyscy bowiem ludzie mają z natury wstępną dążność do cnoty³⁷ i uznają liczenie półstychów jambicznych – to według Kleantesa: jeśli są niedokończone, są nędzne, jeśli dokończone, są udane.³⁸

Powiadają też, że mędrzec³⁹ czyni wszystko zgodnie ze wszystkimi cnotami. Każde bowiem jego działanie jest doskonałe, dlatego też nie pomija żadnej z cnot.

³⁷ Por. p. 5b3.

³⁸ Por. Arystofanes, *Chmury* 1449–1452: dopiero ostatnia linia czyni wywód sensownym. Użyte tu przeciwieństwo σπουδαίος – φαυλός stosuje się i do rzeczy, i do aktów, i do osób (szlachetny, cenny – nędzny, marny, bez wartości); por. np. p. 2,7,5b9 i 5b12.

³⁹ Temat mędrca (σοφός), zwanego zwykle szlachetnym (σπουδαίος), rozwinięty jest w p. 2,7,11. Wyidealizowany wizerunek szlachetnego mędrca pełnił w stoicyzmie funkcję wzoru osobowego.